

bližavanja ovih riječi. Žig se približio pečatu u području upotrebe (pisma, isprave), a pečat se približio žigu novim načinom upotrebe. Time se potpuno potrla razlika koja je postojala između pečata i žiga zato što se pečat smatrao znakom veće ovjere. U današnjim uvjetima komunikacije ova bi se razlika nužno morala izgubiti. Međutim kako sinonimi nisu u terminologiji poželjni, trebalo bi ove riječi ipak nekako razgraničiti. Ovo je omogućeno time što prvotni način otiskivanja u pečatnom vosku (koji se uzgred rečeno često zove samo pečat) još uvijek nije potpuno napušten. Upotrebljava se na autentičnim aktima najviših državnih organa i u pakovanju, tamo gdje pečačenje plombom nije dostupno. Naprava i trag vezani za ovakav način otiskivanja trebaju dokle god on traje zadržati naziv *pečat*, isključivo *pečat*. A kod isprava i obrazaca gdje je način otiskivanja jednostavniji i gdje se sve češće može naći izraz *žig ustanove* ili *poduzeća* treba dati prednost žigu (bez obzira na oblik).

U prenesenoj upotrebi žig i pečat su još uvijek zasebne riječi, svaka sa svojim značenjem. Izuzetak je jedino *pečat sramote* koji se može svojim porijeklom objasniti.

Danas je tako. A kojim će putem poći ove riječi sutra, pokazat će budućnost.

ZA SUSTAVNIJE PISANJE NEKIH RIJEČI S IJEKAVSKIM REFLEKSOM JATA

Danijel Alerić

Prije petnaestak godina jedan je čitalac *Jezika* pitao uredništvo zašto se piše *vjesnik* kad je u toj riječi prvi slog dug. Njemu se je činilo da bi bilo bolje pisati *vijesnik*, »kako se i govori«.

Odgovarajući na to pitanje u V. godištu *Jezika* (na str. 90.–91.), tadašnji je glavni urednik *Jezika*, akademik Ljudevit Jonke, iznio da se imenica o kojoj je riječ izgovara »u narodnom jeziku na tri različita načina: *vjèsnik* (gen. *vjesnika*), *vjěsnik* i *vjěsnik*«. Prvi je izgovor (*vjèsnik*), kako ističe Jonke, »zabiježen kao književni u našim najboljim rječnicima pa ga stoga i Boranićev Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika uzima za književni«. Drugi je izgovor (*vjěsnik*, točnije: *věsnik*) uobičajen »na istoku, pa ga je priznao za književni Belićevo Pravopis srpskohrvatskog jezika«. Treći se izgovor (*vjěsnik*) čuje »po sjeverozapadnim krajevima, pa na tom akcentu zasniva i naš čitalac svoj prigovor i zahtjev za drugačijim pisanjem«. Međutim, taj treći izgovor, nastavlja Jonke, »još nije priznat kao književni, pa stoga nije ni ušao u rječnike suvremenoga književnog jezika«, ali, »ako bi se njegovo prostranstvo u znatnoj mjeri proširilo, mogao bi i on biti priznat kao književni«.

Koju godinu nakon toga Jonkeova odgovora pojavio se je *Pravopis hrvatsko-srpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (što su ga izdale Matica hrvatska i Matica srpska u Zagrebu i Novom Sadu 1960.), u kojem je, zaista, i izgovoru sa silaznim naglaskom na prvom slogu priznato mjesto u književnom jeziku. S trostrukim naglaskom spomenut je istodobno i ženski oblik te riječi: *vjēsnica*, *vjēsnica* i *vjēsnica*, a i njezin pridjev: *vjēsnički*, *vjēsnički* i *vjēsnički*.

U *Pravopisu MH* i *MS* priznat je izgovor još jedne riječi sa silaznim naglaskom na refleksu jata koja se po svom tvorbenom izgledu ne razlikuje od riječi *vjesnik* (:vijest). To je riječ – *rječnik* (:riječ). Ona je zabilježena u oblicima *rjēčnik*, *rjēčnik* i *rjēčnik*. S trostrukim naglaskom zabilježen je i pridjev od te riječi: *rjēčnički*, *rjēčnički* i *rjēčnički*. Međutim, jedna izvedenica od iste riječi zabilježena je samo s dvostrukim naglaskom: *rjēčničār* i *rjēčničār* (ne i *rjēčničār*).

Iako nas ovdje zanimaju samo riječi koje u sebi imaju refleks jata, ipak treba spomenuti da je u *Pravopisu MH* i *MS* priznavan kao književan i dvostruki, pa i trostruki izgovor dvosložnih riječi na *-ik* koje u sebi nemaju refleksa jata: *glāsNIK*, *glāsNIK* i *glāsNIK*, *rūčNIK* i *rūčNIK* (zašto ne i *rūčNIK*?), *prāšNIK* i *prāšNIK* (zašto ne i *prāšNIK*?), itd. Kako se i riječ *čjēNIK* (:cijena) po svom tvorbenom i naglasnom liku podudara s riječima *vjēsNIK* i *rjēčNIK* i s riječima koje sam upravo spomenuo, moglo se je očekivati da će u književnom jeziku biti priznat i izgovor te riječi (koju nisu zabilježili ni *VRj* ni *ARj*) u obliku *čjēNIK*, ali *Pravopis MH* i *MS* ne donosi nego samo jedan oblik te riječi: *čjēNIK*.

Kad su, dakle, u ekavskoj varijanti srpskoga književnoga jezika priznati oblici *vēsNIK*, *rēčNIK* (iako su za nju karakterističniji oblici *vēsNIK*, *rēčNIK*), onda su za hrvatski književni jezik, za koji je karakterističan ijekavski refleks glasa jata, trebali biti propisani – s obzirom na pravilo da se dugo jat u ijekavskom govoru reflektira kao *-ije-* (usp. *bijedNIK* : *bijēda*, *viječNIK* : *vijēcati*, *liječNIK* : *liječiti*) – oblici *vijesNIK*, *riječNIK*. Ti bi oblici bili tako u pogledu refleksa jata potpuno usklađeni s riječima *vijest* i *riječ* od kojih su izvedeni.

O tome da su na području hrvatskoga književnoga jezika i ijekavske varijante srpskoga književnoga jezika oblici *vijesNIK*, *riječNIK*, *čjēNIK* znatno prošireniji od oblika *vjēsNIK*, *rjēčNIK*, *čjēNIK* ne svjedoče samo podaci iz govorne prakse, nego donekle i oblici s refleksom *-ije-* koji se katkad pojave usprkos lektorovoj pažnji. Tako je u listu *Vjesnik* od 8. prosinca 1970. na str. 11. reproducirana prva strana prvoga broja toga lista »kao organa hrvatske jedinstvene nacionalno-oslobodilačke fronte« gdje se vidi da je taj list u početku nosio naziv *Vijesnik*. U svom djelu *Staro rudarsko pravo i tehnika u Srbiji i Bosni* (Posebna izdanja SKA, knj. 127., Beograd, 1939.) Vladislav Skarić više puta upotrebljava oblik *riječNIK* (npr. na str. 83., u bilj. 171.). Svakako je najzanimljivije da je u III. knjizi Stanojevićeve *Narodne enciklopedije srpsko-hrvatsko-slovenačke*

objavljen članak Aleksandra Belića pod natuknicom *Riječnici srpskohrvatski*. Kao zanimljivu činjenicu spomenut ću i to da je Jerolim Kavanjin (1643.–1714.), sudeći po navodima u *ARj* s. v. *rječnik*, u svom djelu upotrebljavao samo oblik *riječnik: Novi riječnik pet jezika* (ostavi Faust Vrančić), *Kom je dika u riječniku, kog sastavi, Nije čudo, da se uloži slagat riječnik Ilirjanom* (Della Bella). Za oblik *cijenik* nisam, na žalost, zabilježio nijednu potvrdu, ali nema sumnje da je i sama činjenica što se s tim oblikom često susrećemo u svakodnevnom životu, u dobroj mjeri odraz govorne prakse i normalne težnje da se ta riječ po napisanom refleksu glasa jata ne razlikuje od riječi *cijena*.

Dok bi tako oblici *vjjesnik*, *rječnik*, *cijenik* trebali u pravopisnom rječniku s razlogom postati bar ravnopravni oblicima *vjèsnik*, *rjèčnik*, *cjènik*, mnogo je teže odlučiti da li bi bilo bolje izgovarati i pisati *kòrijen*, *kòrijena*, ili *kòrijen*, *kòrjena*, ili *kòrjèn*, *kòrjena*.

Prema *ARj*, riječ je *kòrijen* postojala i u praslavenskom jeziku, »ali s *-e*-mješte *-ije*«. Ono »*-ije*« uprav stoji samo u južnom govoru, kao da je postalo od *ě*, u istočnom je *e* (*kòrĕn*) što se ne može poznati jeli *ě* ili praslavensko *e*; u zapadnom je govoru *i* (*kòrĭn*), ali ne svagda: u čakavaca je (i kad su ikavci) svagda starinsko *e* (. . .), također i u nekijeh štokavaca ikavaca: u Banovca, Knezovića, Kanižlića, Pavića, Zoričića, Kačića, M. A. Reljkovića, Kadčića, Lučića, J. S. Reljkovića, Velikanovića (većinom Dalmatinaca i Slavonaca); oblik se *korin* nalazi naj prije XV vijeka u spomeniku ikavskom bosanskom (. . .), pa u Bandulavića, Ančića, Posilovića, Margitića, Dobretića, Leakovića (većinom Bošnjaka)«. Iako ono *-ije-*, kako se vidi, nema etimološkoga opravdanja, ipak je riječ *korijen* uvriježena u hrvatskom književnom jeziku u poijkavljenu obliku, pa bi danas bilo suvišno raspravljati o tome je li ispravnije govoriti i pisati *kòrijen* (*kòrjèn*) ili *kòrĕn*. Ali, to samo po sebi ne znači da je u svim padežnim oblicima u jednini i množini opravdano zadržavanje osnove u obliku *korijen-* (kako je to propisano u *Pravopisu MH* i *MS*).

Zadržavanje osnove *korijen-* bilo bi, svakako, opravdano kad bi se moglo dokazati da se ono *-ije-* temelji na govornoj praksi, odnosno kad bi se moglo dokazati da se ta riječ u padežnim oblicima u ikavskom i ekavskom govoru redovno izgovara s dugim *e* (*kòrĕn*, *kòrĕna*) ili s dugim *i* (*kòrĭn*, *kòrĭna*). Iako je svojedobno Jovan Vuković preporučivao da se piše »*korijen – korijena* (ne *korjen – korjena*)« i u množini »*korijeni* i *korjenovi*« (J. Vuković, *Pravopisna pravila i uputstva za pisanje ijekavskih glasovnih oblika sa pravopisnim rječnikom ijekavizama*, Sarajevo, 1949., str. 121.), ipak ta njegova preporuka ne bi bila prihvatljiva ako se uzme u obzir da se nije zasnivala na govornoj praksi, nego na činjenici da su pretežno baš taj oblik »upotrebljavali pisci od Vuka do danas« (isto, str 35.).

Koliko je meni poznato, na području Bosne i Hercegovine i na području Hrvatske u živoj je upotrebi oblik *kõr(i)jën, kõrjena*, odnosno *kõrën, kõrena*. Nije mi poznato koliko se u srpskom književnom jeziku oblik *kõrën, kõrena* – koji je propisan *Pravopisom MH i MS* – podudara s govornom praksom.

Đuro Daničić u djelu *Srpski akcenti* (Posebna izdanja SKA, knj. 58., Beograd – Zemun, 1925.) ne donosi tu imenicu među dvosložnim imenicama pa bi se, prema njegovu objašnjenju na 36. strani toga djela, moralo zaključiti da ona zadržava naglasak i dužinu u svim padežnim oblicima, upravo kao i imenica *spõmën* koja je zabilježena među imenicama koje tu dužinu zadržavaju. Međutim, sve ostale imenice tipa *kãmën* koje završavaju na *-ën* gube dužinu na drugom slogu u svim padežima osim u akuzativu jednine i genitivu množine. To su, prema Daničiću, ove imenice: *busen, greben, grmen, grumen, drobljen, jasen, ječmen, kamen, kesten, kremen, plamen, pramen, prsten, pršljen, remen, sršljen, stremen, stršljen, ugljen*. Njima Daničić dodaje i imenicu *stremen* iako toj imenici u *VRj* nije zabilježen genitivni oblik (po čemu bi se moglo zaključivati da joj dužina ostaje u svim padežnim oblicima), a toj bi se imenici mogla pribrojiti i još koja, npr. *stëpën, stëpena* (tako u *BIRj* i *ARj*; *RKRj* ima *stëpen*). S obzirom na to da je i imenica *spõmën* u *Pravopisu MH i MS* donesena samo u obliku *spõmën, spõmena* i da se je u starocrkvenoslavenskom jeziku imenica *korenb* mijenjala jednako kao i imenica *kamy (kamenb)* (J. Hamm, *Staroslavenska gramatika*, Zagreb, 1958., str. 121.), mora da je proširenost oblika *kõrën, kõrena (kõrijen, kõrijena)* i u govorima na kojima je zasnovan srpski književni jezik ipak ograničena.

Ako se, dakle, imenica *kõrijen* vlada s obzirom na naglasak kao dvosložna imenica tipa *kãmën, kãmëna*, onda bi se u njoj – slično kao kad je riječ o imenici *dijëte, djëtëta* – ono *-ije-* moglo zadržati samo u nominativu i akuzativu jednine (*korijën*); u ostalim padežima moralo bi se to *-ije-* pretvoriti u *-je-* (*korjena, korjenu* itd.).

Prihvatanjem toga rješenja iskrsnuo bi, međutim, problem kako izgovarati i pisati oblik za genitiv množine i izvedenice i složenice u kojima se slog s tobožnjim refleksom jata produžuje, tj. problem da li izgovarati i pisati *korjënã (kõrjënã), kõrjënskî, kõrjënje, iskorjëniti . . .* (tako bi trebalo izgovarati i pisati ako bismo se držali imeničke osnove *korjen-*) ili *korijënã (kõrijënã), kõrijënskî, kõrijënje, iskorijëniti . . .* (tako bi trebalo izgovarati i pisati ako bismo slijedili oblik za nominativ i akuzativ jednine).

Kad bismo prihvatili prvu mogućnost, onda se zaista više ne bi mogao braniti ni nominativni i akuzativni oblik *kõrijen*; on bi se, i protiv naše volje, ubrzo počeo u govoru i pismu pretvarati u *kõrjën*. Kad bismo prihvatili drugu moguć-

nost, onda bismo imenicu *kõrijen*, *kõrjena* morali tretirati kao iznimku kojoj bi, bez osobitoga razloga, osnovu trebalo tražiti u obliku za nominativ, a ne u obliku za genitiv jednine.

Čini se da bi, prema svemu što sam iznio, u pravopisu hrvatskoga književnoga jezika trebalo za književne oblike svakako propisati oblike *vjjesnik* (gen. *vjjesnika*), *rjječnik* (gen. *rjječnika*), *čjjenik* (gen. *čjjenika*), a onda i oblike *vjjesnica*, *vjjesničkī*, *rjječničkī*, *rjječničār* . . . Da se ne bi naglo prekinula veza s tradicionalnim oblicima, od kojih *vjèsnik* i *rjèčnik* često dolaze i u imenima novina, časopisa i knjiga, možda bi još neko vrijeme trebalo u pismu i u govoru tolerirati i oblike *vjèsnik* (gen. *vjesnika*), *rjèčnik* (gen. *rječnika*), pa i *cjjenik* (gen. *cjenika*) . . ., iako te riječi u hrvatskom književnom jeziku izgovaraju s tim naglascima tek rijetki visokoškolorani pojedinci.

Odluku o tome da li u govoru i pismu preporučiti oblik *kõrijen*, *kõrijena*, ili *kõrijen*, *kõrjena*, ili *kõrjēn*, *kõrjena* . . ., ne bi, dakako, bilo dobro donositi na brzu ruku. Ipak mi se čini da ne bi trebalo zazirati od toga da se preporučī upravo treći oblik: *kõrjēn*, *kõrjena* i, u skladu s njim, oblici: *kõrjenov*, *kõrjēnskī*, *kõrjēnje*, *korjēnak*, *korjēćak* (dem.; tako i u *Pravopisu MH* i *MS!*), *isko-rjēniti* . . ., dakako, uz oblike: *korjēnčić*, *korjēnika*, *korjēnit*, *kõrjenovati* . . .

O S V R T I

SAMOPOSLUŽIVAONICA

Prošlo je već više od dvanaest godina otkad je u zagrebačkoj Ilici otvorena prva prodavaonica u kojoj se kupci poslužuju sami. Sjećam se: ljudi su većinom sumnjičavo vrtjeli glavom ne vjerujući da se u nas mogu održati prodavaonice takva tipa. Godine su prolazile, a broj se tih prodavaonica sve više množio. Na osnovi samoposluživanja počele su poslovati ne samo prodavaonice mješovite robe nego i gostionice, a onda čak i knjižare. Kupci vole robu razgledati izbliza, vole je i opipati – u tome je tajna uspjeha tih prodavaonica.

Doduše, prodavaonice na osnovi samoposluživanja poslovale bi znatno uspješnije, a roba bi u njima bila jeftinija da su neki posjetioци tih prodavaonica bar prvih desetak godina života proživjeli u skandinavskom podneblju. Naime, nedavno je zagrebački *Vjesnik* pisao o »samoposluživanju« u tim prodavao-

nicama: »Kradu ljudi svih uzrasta, svih profesija – muškarci, žene, djeca . . .« Osobito iznenađuje izjava zamjenika poslovođe jedne od tih prodavaonica: »Najviše kradu mladi ljudi, studenti i učenici, i velika 'gospoda'.«

S prodavaonicama novoga tipa pojavio se, dakle, i nov problem, ali on bi morao zanimati u prvom redu pedagoge i sociologe. U prvi se čas nikako ne bi moglo pomisliti da su te prodavaonice morale već odavno privući i pažnju lingvista. A ipak je tako.

U broju od 25. listopada 1971. *Vjesnik* donosi spomenuti članak pod naslovom »*Samoposluživanje*« u *samoposluživanjima*. Već u samom naslovu za prodavaonicu na osnovi samoposluživanja upotrebljava se, dakle, imenica *samoposluživanje* koja po svom tvorbenom liku nikako ne može označivati prodavaonicu. Navest ću sada malo potpunije izjavu onoga poslovođina zamjenika: »'Najviše kradu mladi ljudi, studenti i učenici, i velika 'gospoda'. Sirotinja ne krade' – riječi